

KİÇİK VƏ ORTA SAHİBKARLIĞIN TƏNZİMLƏNMƏSİNİN XARİCİ TƏCRÜBƏSİ VƏ ONUN AZƏRBAYCANDA TƏTBİQİ İMKANLARI

UOT 338.242
DOI:10.30546/3006-0346.2024.3.81.0173

ÜMİD HƏSƏNOV
Gəncə Dövlət Universiteti, doktorant
E-mail: hesenov2200@gmail.com

Giriş

Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın regional sosial-iqtisadi tarazlığın aradan qaldırılmasında, əhalinin məşğulluq səviyyəsinin yaxşılaşdırılması və tənzimlənməsində, dayanıqlı inkişafın təmin olunmasında təsiri danılmazdır. Lakin qeyd edilən bu xüsusiyyətlərlə yanaşı qarşıya çıxan problemlərin tədricən aradan qaldırılmasına istiqamətləndirilmiş dövlət tədbirlərinin hazırlanması və tətbiqi xüsusilə zəruri hesab edilir.

Azərbaycanda KOB-ların inkişaf xüsusiyyətləri, onların inkişafı, üstünlük və çatışmazlıqları, həmçinin fəaliyyətləri dövründə yaşadıkları problemlər, o cümlədən maliyyələşmə problemlərinin səbəbləri, maliyyə alətlərindən istifadə dərəcəsinin kompleks tədqiq edilməsi və bu istiqamətdə elmi cəhətdən əsaslandırılmış təklif və tövsiyələrin verilməsi əsasında daha geniş və kompleks tədqiqat işinin aparılmasını şərtləndirir.

Əsas mövzu. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin əksəriyyətində KOBİ-lər iqtisadi artımın və məşğulluğun təşviqində ön sıralardadır (1, Özdemir S. 2006).

Buna görə də Dünya Bankının məlumatına görə, inkişaf etmiş ölkələrdə KOBİ-lərin ÜDM-də payı müvafiq olaraq 50 və 60 faizdən yuxarıdır. Buna görə də dünyanın inkişaf etməkdə olan ölkələri iqtisadi canlılığı, rəqabət qabiliyyətini artırmaq və iqtisadi fəallığı təmin etmək üçün KOBİ-lərin inkişafı istiqamətində sistemli tədbirlər həyata keçirilir. Nəticədə bazarda tələb və təklif balansını yaradan, qiymətləri sabitləşdirən, məhsul və xidmətlərin rəqabət qabiliyyətini artıran, iqtisadi alətlərdən səmərəli istifadəni və dayanıqlı iqtisadiyyatı təmin edən rəqabətli bazar münasibətləri formalaşır. Bu səbəblərə görə hazırkı qlobal kontekstdə həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatlar KOBİ-lər vasitəsilə öz iqtisadiyyatlarının böhranlara çevik uyğunlaşmasını təmin etməyə çalışırlar (2, Закарренко Т. 2013: s.34).

KOBİ-lərin əsas üstünlükləri bunlardır:

- yerli bazarda fəaliyyət;
- bazar şəraitində baş verən dəyişikliklərə dərhal reaksiya;

- alıcı ilə birbaşa əlaqə;
- mal və xidmətlərin konkret bazarında məhdud ixtisaslaşma;
- kiçik başlanğıc kapitalı ilə biznesə başlamaq üçün əlverişli şərait;
- yeniliklərə yüksək uyğunlaşma qabiliyyəti;
- Əhalinin böyük hissəsini fəal sahibkarlıq fəaliyyətinə cəlb etmək, onları yüksək əmək keyfiyyəti standartları və inkişaf etmiş bazar münasibətlərinin tələbləri ilə tanış etmək.

Dünya təcrübəsində biznesin inkişafı sürətlə baş verir, çünki dövlət orqanları kiçik biznesə böyük əhəmiyyət və dövlət səviyyəsində dəstək verir. İnkişaf etmiş ölkələrdə iri, kiçik və orta müəssisələrin kooperasiya mövqeyi təşviq edilir, üstəlik, onlar təkcə ayrı-ayrı sahələrin ixtisaslaşma sektorunda deyil, həm də son inkişafalarda bir-birini tamamlayır (3, Qasımov F.M. 2008).

İnkişaf etmiş ölkələrdə kiçik bizneslər hazırda davamlı iqtisadi inkişafın təməli kimi xidmət edən orta təbəqə tərəfindən idarə olunur. Avropada kiçik bizneslər Aİ-nin sosial-iqtisadi ekspansiyasının əsasını təşkil edir.

Avropada kiçik biznesdə işləyənlərin sayı təxminən 70% təşkil edir ki, bu da ümumi dövriyyənin 57%-ni və əlavə dəyərin 53%-ni təşkil edir. ABŞ-da 20 milyondan çox kiçik və orta sahibkarlıq subyekti fəaliyyət göstərir (kənd təsərrüfatı strukturları istisna olmaqla).

Fəaliyyət növlərinə görə Avropa və Asiyada kiçik biznes iqtisadiyyatın demək olar ki, bütün sahələrini əhatə edir.

Qərbdə kiçik biznesin genişlənməsi sürətlə gedir, çünki dövlət orqanları kiçik biznesə böyük əhəmiyyət verir və onları dövlət səviyyəsində həvəsləndirir. Hətta keçmiş inkişaf etməkdə olan ölkələr (Tayvan, Sinqapur, İndoneziya və s.) kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı ilə nəhəng iqtisadi sıçrayış etmişlər (4, Petrovic N. 2012: 34).

Avropada kiçik biznesdə işləyənlərin sayı təxminən 70% təşkil edir ki, bu da ümumi dövriyyənin 57%-ni və əlavə dəyərin 53%-ni təşkil edir. Bu səbəbdən də Avropa İttifaqının hüduqları daxilində ki-

çik biznesin təşviqi siyasəti həyata keçirilir ki, onun da əsas məqsədi ölkənin və sahibkarlığın maraqlarını tarazlaşdırmaq, sahibkarlıq fəaliyyəti üçün əlverişli şərait yaratmaq və kiçik sahibkarlığın rəqabət qabiliyyətini artırmaqdır.

İspaniyada kiçik biznesin təşviqi və genişləndirilməsi üçün çoxsaylı proqramlar həyata keçirilir. Dövlət məmurları, tələbələr, qadınlar, immiqrantlar və s. kimi sosial cəhətdən həssas vətəndaşlar üçün əlavə məşğulluq yaratmaqla dövlətin sosial siyasətində fəal iştirak edən kiçik sahibkarlıq subyektlərinə böyük əhəmiyyət verir (7).

İnkişaf etmiş ölkələrdə sahibkarlıq üçün dövlət stimulları iki şəkildə bölüşdürülür:

- kiçik biznesin təkmilləşdirilməsi üçün uzunmüddətli proqramların qanuni formalaşdırılması;
- kiçik biznesin dövlət iqtisadi və sosial proqramlarının tərkib hissəsi kimi daxil edilməsi.

Qeyd etmək lazımdır ki, KOBİ-lərin ən mühüm maliyyə mənbələri özəl investisiyalar və bank kreditləridir. Kredit əldə etməkdə yaranan çətinliklər KOBİ-ləri ehtiyat səfərbərlik, özünümaliyyələşdirmə və faktoring kimi alternativ maliyyələşdirmə mənbələrindən istifadə etməyə vadar etmişdir. Bir sıra Avropa ölkələri üçün anti-böhran paketinə KOBİ-lər üçün vergi güzəştləri, ixrac kreditləri və sığorta xərcləri üçün kompensasiyalar və borcların azad edilməsi daxildir (5, Pilcher T. 2013).

Kiçik və orta biznes Aİ ölkələrinin iqtisadi inkişafında və ixracında mühüm rol oynayır. Almaniya Federal İqtisadiyyat və Texnologiya Nazirliyi kiçik və orta biznes üçün aşağıdakı prioritet sahələri elan edib:

- innovasiya;
- ixtisaslı işçi qüvvəsi, startap dəstəyi və biznes uğuru;
- ölkədən kənar bazar imkanları;
- maliyyələşdirmə;
- bürokratiyanın azaldılması;
- xammal və enerji səmərəliliyi.

Kiçik sahibkarlıq bazar iqtisadiyyatının milli iqtisadiyyatın əsas ehtiyaclarını ödəyən müstəqil sektorudur. Kiçik sahibkarlığa dövlət dəstəyi tədbirləri mövcud müəssisələrin davamlı inkişafına kömək etmək məqsədi daşıyır. Kiçik və orta sahibkarlıq üçün həvəsləndirici tədbirlər kiçik şirkətlərin yaratdığı problemləri həll etməyə yönəlmişdir (6, Rzaeva C., Ramazanov M. 2013: 157):

- İnnovativ texnologiyalara çıxışın asanlaşdırılması (texnoloji və iqtisadi məlumatların təmin edil-

məsi, məsləhət və təlim);

- Kapital sərhədlərinə çıxışın asanlaşdırılması (vergi güzəştləri, xüsusi amortizasiya dərəcələri, dövlət investisiya subsidiyaları);

- Biznes infrastrukturunun inkişafına töhfə verən klaster-şəbəkə yanaşmasının tətbiqi.

Klaster şəbəkəsi yanaşmasına əsaslanan kiçik və orta müəssisələrin təşviqi üçün proqramlar həyata keçirmiş ölkələr İtaliya, ABŞ, Yaponiya, Almaniya, Koreya, Danimarka, Böyük Britaniya, Fransa, Meksika, Çili, Braziliyadır.

ABŞ-da kiçik biznesə dəstək proqramı 1973-cü ildə yaradılmış və kiçik innovativ firmalar tərəfindən tədqiqatların genişləndirilməsi proqramını həyata keçirən Milli Elm Fondu vasitəsilə idarə olunur. İlk araşdırma aparmaq üçün müsabiqədən keçən şirkət altı ay ərzində 50.000 dollar alır. Müsabiqənin uğurla başa çatmasından sonra şirkət indi 500 min dollar subsidiya alır (6, Rzaeva C., Ramazanov M. 2013).

Qısacası KOBİ kimi tanıdığımız kiçik və orta sahibkarlıq hər yerdə olduğu kimi, iqtisadiyyatımızda da çox mühüm paya və çəkiyə malikdir, iqtisadi həyatın göstəricisidir. Kiçik və orta müəssisələr nəinki iri şirkətlər tərəfindən istehsal olunan mal və xidmətlərin istehsalı ilə onları rəqabət mühitinə cəlb edən və iqtisadiyyata canlılıq verən bölmədir, həm də iri şirkətlərin istifadə etdiyi hazır və yarımfabrikat məhsullarını istehsal edir, şirkətlər və onların inkişafını tamamlayır (7, A. Albaz, M.Dondi, T.Rida, J.Schubert, 2020).

Azərbaycan iqtisadiyyatı xüsusilə son illərdə sürətlə inkişaf edən neft sənayesi hesabına inkişaf etmişdir ki, bu da kiçik və orta müəssisələrin sayının artmasına səbəb olmuşdur. Lakin KOBİ-lərin artımı bu sahibkarlıq sektorunun ÜDM-ə töhfəsini əks etdirmir. Son tendensiyalar göstərir ki, neft sektorunun artımı zəifləyir, yəni neft sektoru ilə müqayisədə temp baxımından daralır.

Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri iki qrupa bölünür: fərdi sahibkarlar (hüquqi şəxs yaratmadan biznesin yeganə sahibi) və kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri (hüquqi şəxslər). Fərdi sahibkarlar hüquqi baxımdan ciddi şəkildə kiçik biznes adlanır, hüquqi şəxs kimi qeydiyyatdan keçənlər isə iki göstəriciyə (işçilərin sayı və illik biznes) görə təsnif edilir (8, F.Ahmadov, J.Valiyev, 2019).

Azərbaycanda KOBİ-lər üzrə aparılmış sorğusu zamanı əldə edilən məlumata görə, sahibkarların

formal iqtisadiyyatda fərdi sahibkar kimi fəaliyyət göstərməsi bir neçə səbəbə görə daha asandır: (9, P.İaroslav, İ.Khmarska, T.Tkachenko, H.M.Koptieva, V.Komandrovskaya, 2021).

a) Fərdi sahibkarın qeydiyyatı hüquqi şəxsdən daha asandır;

b) Fərdi sahibkarlar üçün qeydiyyat, lisenziya və icazə xərcləri azdır;

c) İş adamlarının fikrincə, nazirlik və ya qurumların baş idarələrində qeydiyyatdan keçmiş fərdi sahibkarların vahid siyahısı olmadığından hüquqi şəxslərlə müqayisədə fərdi sahibkarlara nəzarət orqanlarının yerli və ya regional bölmələri daha çox nəzarət edirlər.

Hüquqi şəxslər dövlət qurumları və ya idarələrin mərkəzi aparatında qeydiyyata alınır və buna görə də bu qurumlar tərəfindən idarə olunur. Sahibkarların ümumi fikrinə görə, dövlət orqanlarının mərkəzi məmurları ilə qeyri-rəsmi qarşılıqlı əlaqə bu qurumların regional nümayəndələri ilə razılaşmaqdan qat-qat çətindir (10, R.Maharramova and S.Musayeva, 2019).

Nəticə

Bu sahədə islahatlar, o cümlədən ixracın və investisiyaların təşviqi üçün effektiv mexanizmlərin tətbiqi, yerli istehsalın dəstəklənməsi üçün çoxsaylı tədbirlərin işlənilib hazırlanması və icra edilməsi, vergitutma bazasının genişləndirilməsi yolu ilə vergi yükünün azaldılması, güzəştli kreditlərin alınması prosedurlarının sadələşdirilməsi və digər maliyyə dəstəyi mexanizmlərindən istifadə sahibkarların diqqətini cəlb edir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Ozdemir S., Suleyman, Ersöz H.Y., Sarioğlu H.I. "Supporting SMEs in Solving the Unemployment Problem", Istanbul Publications, 2006, 201 p.
2. Zakharenko T. Small business, "Consultant entrepreneur", 2013, n. 11, 34 pages.
3. Gasimov F.M., Ismayilov I.H. "Fundamentals of entrepreneurship", Baku, Elm, 2008, 145 p.
4. Petrovich N.K. "Fundamentals of Small and Medium Enterprises", Moscow, 2012, 446 pages.
5. Pilcher T. "Госрегулирование предпринимательской деятельности", Европейские качества, 2013, H.7, 57 стр.
6. Rzaeva C., Ramazanov M. "Economics", Baku, 2013, 546 pages.
7. Abdulaziz Albaz, Marco Dondi, Tarek Rida,

Jörg Schubert, "Unlocking growth in small and medium-size enterprises," McKinsey & Company, 2020

8. Fariz Ahmadov, Jabrrayil Valiyev, "The evaluation of small and medium enterprises role in economic development of Azerbaijan", Economic and Social Development: Book of Proceedings, 2019, p. 397-408

9. Petrunenko İaroslav, İryna Khmarska, Tetiana Tkachenko, H.M.Koptieva, Veronika Komandrovskaya, "The Importance of Small and Medium Enterprises in the Economic Development of Eastern Europe", WSEAS Transactions on Environment and Development 17, 2021, p. 898910

10. Romella Maharramova and Solmaz Musayeva, "Entrepreneurship", Ministry of Education of the Republic of Azerbaijan, Baku, 2019

XÜLASƏ

Burada kiçik və orta sahibkarlığın tənzimlənməsinin xarici təcrübəsi və onun Azərbaycanda tətbiqi imkanlarının tədqiqi aparılır.

KOBİ-lərin ölkə iqtisadiyyatında rolunun gücləndirilməsi, regionlarda sahibkarlıq fəaliyyəti üçün əlverişli şəraitin yaradılması, onlara dəstək mexanizmlərinin işlənilib hazırlanması, rəqabət qabiliyyətinin artırılması, bu sahəyə yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsi, ölkə iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi istiqamətində araşdırmalar aparılmaqdadır və dayanıqlı inkişafın təmin edilməsi dövlətin bu istiqamətdə apardığı siyasətinin ən mühüm strateji məqsədlərindən biridir.

Açar sözlər: kiçik sahibkarlıq, orta sahibkarlıq, tənzimlənmə, xarici təcrübə, Azərbaycanda tətbiq.

FOREIGN EXPERIENCE OF THE REGULATION OF SMALL AND MEDIUM ENTREPRENEURSHIP AND THE POSSIBILITIES OF ITS APPLICATION IN AZERBAIJAN

Son of Hasanov Umid Fazil,
PhD student Ganja State University

SUMMARY

The foreign experience of regulation of small and medium entrepreneurship and the possibilities of its application in Azerbaijan are studied here. Researches are being conducted in the direction

of strengthening the role of SMEs in the country's economy, creating favorable conditions for entrepreneurial activity in the regions, developing support mechanisms for them, increasing competitiveness, attracting local and foreign investments in this field, diversifying the country's economy, and ensuring sustainable development is the state's efforts in this direction. is one of the most important strategic goals of the policy.

Keywords: *small entrepreneurship, medium entrepreneurship, regulation, foreign experience, application in Azerbaijan*

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РЕГУЛИРОВАНИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА И ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО ПРИМЕНЕНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

**Сын Гасанова Умид Фазиль,
аспирант Гянджинский Государственный
Университет**

РЕЗЮМЕ

Здесь изучается зарубежный опыт регулирования малого и среднего предпринимательства и возможности его применения в Азербайджане. Исследования проводятся в направлении усиления роли МСП в экономике страны, создания благоприятных условий для предпринимательской деятельности в регионах, разработки механизмов их поддержки, повышения конкурентоспособности, привлечения местных и иностранных инвестиций в эту сферу, диверсификации экономики страны, и обеспечение устойчивого развития – усилия государства в этом направлении – одна из важнейших стратегических целей политики.

Ключевые слова: *малое предпринимательство, среднее предпринимательство, регулирование, зарубежный опыт, применение в Азербайджане.*